

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ КУЛЬТУРИ ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РУСІ “NEW AGE”

У статті осмислюється сутність культури “new age” в контексті трансформації людини, її якісного розвитку в сучасному суспільстві. З’ясовуються можливості культури “new age” у відтворенні і розповсюдженні аутентичних практик трансформації особистості та механізмів їхньої адаптації й розвитку як результат анонімної колективної творчості, що має певний евристичний потенціал.

Ключові слова: культура “new age”, містичний досвід, культура психічної діяльності, аскетизм, харизма, мудрість натопту.

Постановка проблеми. Культура психічної діяльності, рефлексивні практики трансформації суб’єктивності донедавна були поширені тільки серед невеликих груп людей та організацій. У другій половині ХХ ст., унаслідок соціальних, культурних і психологічних причин, вона отримує масове розповсюдження, а головним агентом поширення “практик себе” стають релігії “нового віку” (“New age”).

Актуальність цього духовного феномену є очевидною, адже йдеться про духовне вдосконалення людини, розширення свідомості не лише на основі активного соціального життя, але і рефлексивних практик, особливої культури психічної діяльності. Людина, з погляду такої ідеології, не може довіряти неблаганній логіці соціально-економічного розвитку. Логіка споживацького суспільства веде у безвихідь. Людина як барон Мюнхаузен має витягнути себе з трясини сучасного життя за допомогою духовного зростання, внутрішніх зусиль, основу яких становлять засоби наявних технік, практики

радикальної трансформації людини, що сформувалися в релігії та культурі упродовж історії людства. Тому “new age” це не стільки релігія, скільки загальний пафос нескінченної кількості об’єднань людей і культурних рухів, що прагнуть духовного розвитку людини. До “new age” ми відносимо клуби й організації, що практикують йогу в різноманітних її формах, інститути психічного розвитку, музику, яка “розширює свідомість” і будь-які інші соціальні та культурні спільноти аналогічного спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми психічної діяльності присвячені праці М. Абаєва, Адо, М. Вебера [3], Големана [17], В. Семенцова. [9], Є. Торчінова [11], М. Фуко [12], С. Хоружего [14], в яких розглядається генетичний зв’язок культури психічної діяльності з релігійним містицизмом. У наукових розвідках В. Бойко [2], Ю. Риждова [8], В. Сіленко [12], Потера і Хіза [13] аналізується інтерпретація класичних технік трансформації особистості релігією “new age” та можливості використання цих технік.

Мета статті – аналіз сутності та реальних можливостей культури “new age” у контексті трансформації людини, її якісного розвитку в сучасному суспільстві.

Рух “new age” виражає фундаментальні тенденції розвитку сучасної культури. На наш погляд, відчуття необхідності трансформації людини постає однією з головних проблем сучасного світосприйняття. На цьому наголошує відомий російський сходознавець, спеціаліст з дослідження філософських традицій Давньої Індії Андрій Парібок: “Більше двох тисяч років тому в трьох цивілізаційних регіонах Євразії, а саме у Греції, Індії та Китаї, були знайдені три різні способи забезпечення цивілізаційної єдності і відповідно до них варіанти людської досконалості. Усі три в останні десятиліття вичерпують свій ресурс. Необхідні та доступні розробки нових типів людської повноти. Індивідууми, які не оволодіють ними, у майбутньому неминуче стануть матеріалом чужої діяльності, а не суб’єктами власної” [7]. Другою тенденцією сучасного суспільства є перехід від натурального до штучного. Розвиток культури психічної діяльності є необхідною частиною такого переходу [13]. Третьою особливістю сучасної епохи є постмодерністська техніка створення нового з набору старих “цитат”, без будь-якої обережності та пієтету

до контексту їх виникнення. Сучасні школи та інститути трансформації особистості ідеально вписуються у цю тенденцію [8].

Отже, “new age” є не периферійною чи маргінальною частиною потоку (сантани) сучасної культури. Це – елемент її main stream. Є низка ідей і цінностей, які є універсальними, а у межах “new age” їх прагнуть реалізувати на практиці. Йдеться про необхідність якісної трансформації людини, її оновлення. Ми наголошуємо на тому, що для повноти людського життя недостатньо тільки зростання матеріального багатства, захищеності, якості життя, а необхідні особисті зусилля, “практики себе”, певна культура психічної і фізичної діяльності для реалізації досконалого життя.

Необхідність цих практик пов’язана з ростом психічних навантажень на сучасну людину і одночасно гіподинамією, що ведуть до поширення хронічних тілесних і психічних захворювань, виликувати які медикаментозно неможливо без зміни способу життя. Ще однією причиною поширення цих практик є зростання свободи і можливість вибудовувати не тільки зовнішнє середовище, але і свою психосоматику. Потреба в творчих, креативних людях змушує корпорації в робочій час своїх працівників включати різноманітні практики активізації людської суб’єктивності [10]. І, нарешті, з’являється певний соціальний прошарок у сфері послуг, орієнтований на задоволення нових потреб людей. Усе це веде до відтворення та розширення основних ідей і структур “new age”. Кількість прихильників “new age” постійно зростає, але вони не об’єднані жодною спільною метою й організацією, тому сумарний суспільний ефект їх наявності близький до нуля. Але практично в усіх організаціях і структурах, які пов’язані з “new age”, люди включені у практики “духовного розвитку” [8].

Будь-які масові явища мають видимі соціальні наслідки навіть тоді, коли вони не мають соціально-політичної каналізації. Розвиток “new age” веде до формування нового сегмента в секторі споживання. Це зали для занять йогою, медитацією, йогочний туризм, продаж, пов’язаних із цими практиками атрибутів: від килимків до чоток, бус, магічних предметів та ароматичних паличок. Але це лише зовнішній економічний аспект. У суспільстві, де все продається і купується, будь-який масовий рух залучається до комерційних відносин [13]. Але в русі “new age” головною є ідея, згідно з якою, масова трансформація свідомості людей фактом свого існування

має змінювати суспільство в напрямі його вдосконалення. На чому базується ця ідея?

В основі руху за оновлення і трансформацію людини містяться технології й установки, що своїм епіцентром мають релігійний містичний досвід, який має формальні та змістовні універсальні характеристики. Вони певною мірою реалізуються не тільки у традиційних релігіях, а і сучасних рухах, що їх використовують.

На думку М. Вебера, рефлексивна практика трансформації особистості в релігії формується в ідеальному типі містичного аскетизму. Він передбачає споглядальне відношення до дійсності. Людина у межах цього ідеального типу “є не знаряддям, а вмістилищем божественної волі” [3, 310]. Містика як ідеальний тип має наслідком “остаточний відхід від світу (споглядання, що уникає світу)” [3, 310]. Цей тип релігійного аскетизму, навпаки, передбачає активну трансформацію світу на славу Божу і в ньому людина відчуває себе засобом реалізації божественної волі. Ці ідеальні типи є аскетами, для яких життя і діяльність є вправою, що має невблаганну об’єктивну логіку, і вони взяли на себе зобов’язання реалізувати її. Але у випадку активного аскетизму, людина в плані контролю й організації суб’єктивності обмежується переважно своїми пристрастями та бажаннями, які заважають ефективно діяти в соціальній реальності відповідно до релігійних і метафізичних цінностей. У випадку містичного аскетизму суб’єктивність є основним предметом дослідження і трансформації. Максимально ефективною така практика є за межами звичайного соціального життя. Чернець, пустельник, саньясин – варіанти ідеально визнаного або терпимого суспільством статусу для містичного аскетизму. “Як ми бачимо на прикладі Лао-цзи, типова поведінка містика знаходить своє вираження у специфічній смиренності, мінімальній діяльності, своєрідному релігійному інкогніто у світі: він доводить свою вибраність всупереч світу та власній діяльності у світі” [3, 310].

Об’єктом для релігійного містицизму, який необхідно трансформувати, постає не світ, а суб’єктивність людини. Тому він завжди охоплює певну картину суб’єктивного світу, формує “каталог” об’єктів (пристрастей, бажань, модусів волі й уваги), виходячи з якого створює схеми технологій трансформації особистості. За своєю природою релігійні практики містичного аскетизму тяжіють до досягнення святості, просвітлення, спасіння, радикального й

остаточного звільнення, виходу за межі добра, зла і людяності. У межах релігійного містицизму історично сформувалися універсальні техніки роботи з суб'єктивністю як об'єктом трансформації, онтологічні конструкції, цілі та цінності, які необхідні для такої трансформації.

Релігії “нового віку”, незважаючи на відмінності між окремими течіями, спільним знаменником мають духовне вдосконалення людини, “розширення свідомості” завдяки тих чи тих технологій трансформації особистості. Майже всі ці технології давно були відкриті й реалізовані у межах релігійного містицизму. Релігійний містицизм як певний “ідеальний тип” має свою логіку і структуру.

У межах традиційного релігійного світогляду містицизм посідає своє законне місце. Чернецтво та практики трансформації особистості були визнані як елемент соціальної структури світу в буддизмі, індуїзмі, християнстві. У традиційному суспільстві трансцендентний вимір буття був особливо значущим і цінним. Усі врешті-решт мають шукати спасіння, звільнення, просвітлення, і якщо людина відмовлялася від світського життя на користь чернечого, то принципів заперечень для такого вибору не було. Ситуація змінюється принципово з розвитком антропоцентричного світогляду і визнанням соціально активної діяльності як необхідної форми, способу реалізації людської сутності.

Уже протестантизм, через специфіку своєї інтерпретації відносин людини з богом, заперечував інститут чернецтва. Згідно з ученням протестантизму, монах – егоїст і соціальний паразит, який піклується тільки про власне спасіння, нічого не робить для поліпшення світу і прославлення Бога, і тому чернецтво не має права на існування. У відповідь на це звинувачення в ортодоксальному християнстві вносяться нові акценти в апологію чернецтва. Монах своєю аскетичною практикою, молитвою, загальною організацією суб'єктивності не тільки спасається сам, але спасає і світ загалом. Цей аспект аскетичного життя яскраво виражений в афоризмі Серафима Саровського “Стяжи дух мирен, сам спасешся і тисячі wokруг тебе спасутся”.

Ці ідеї поширенні і в культурі “new age”. Практики трансформації особистості корисні не тільки тим, що вони поліпшують можливості людини адаптуватися до сучасного світу, але і якість життя. Махаріши Махеш у другій половині ХХ ст. стверджував

якщо у світі буде один мільйон людей, які практикують трансцендентальну медитацію, то він радикально поліпшиться та перейде до якісно нового етапу свого розвитку. Аналогічні ідеї висловлювали й інші гуру та наставники з пантеону “new age”. У передмові до книги “Тибетська йога і секретні доктрини” Еванс-Вентц упевнено стверджував, що якби людство пішло шляхом вдосконалення конкретних індивідів засобами йоги, а не шляхом розвитку “неорганічного тіла” матеріальної культури, люди могли б безпосередньо спілкуватися на відстані (телепатія), миттєво пересуватися у просторі (телепортація), лікувати всі хвороби, не мати голоду та інші надзвичайні можливості. На його думку, можливість рухатися у цьому напрямі людство ще остаточно не втратило [16].

Прагматичні американці намагалися перевірити ці ідеї експериментально. Дослідники стверджують, що під час масових медитаційних практик, ретритів (період особистого чи групового усамітнення для духовної чи психологічної роботи над собою) рівень злочинності на конкретній території суттєво зменшувався і це є нібито підтвердженням безпосереднього впливу організованої суб’єктивності людей на ментальну структуру світу. З цим висновком погоджуються представники багатьох релігій як східних, так і західних.

На думку багатьох сучасних дослідників, містичний досвід є генетичною основою релігії [11], [6], а його збереження і відтворення необхідним для відтворення релігії в її аутентичних формах. Містичний досвід існує тільки в уособленій формі як спосіб життя певної особистості або особистостей. Отже, для самозбереження релігії як соціального інституту з визначеними цілями і цінностями є необхідною трансляція певного ідеального типу особистості. Це не означає, що цей тип особистості обов’язково має бути прив’язаний до певного соціального статусу і місця, на кшталт регулярного втілення духовної сутності (tulku), у майбутньому далай-ламі (Аволокітешвари), або настоятелях великих монастирів у Тибеті. Головне, щоб такі особистості, широко відомі або майже анонімні, час від часу з’являлися, маніфестуючи своїм явленням істинне призначення релігії та людини.

Очікування таких особистостей, можливість їх народження та реалізації закладені в структурі способу життя, культивуванні релігійних еталонів та ідеалів досконалого життя, соціальних структурах і

статусах релігії, визнаних у суспільстві. Наприклад, наявність монастирів і законна можливість відмовитися від світського життя на користь чернецого, терпимість до юродивих, убогих Христа раді, регулярне читання Біблії, Четьї-Мінеї, певна есхатологічна налаштованість суспільної свідомості. Ця або аналогічна соціальна та духовна інфраструктура працює як специфічний сепаратор і час від часу вибирає людей, які стають святими, пророками, старцями та ін. Кількість таких людей зумовлена культурними і соціальними особливостями, інтенсивністю, трагічністю соціального життя, соціальними зламами і трансформаціями. У кожній галузі людського життя геніїв не буває багато. Святі, пророки трапляються дуже рідко, але їх життя створює життєздатну ціннісну, культурну альтернативу наявним ідеалам і еталонам.

Перетворення звичайної людини на святу – таємничий процес, що перебуває за межами масових явищ і закономірностей та є явищем “сингулярним”. Свята людина фактом своєї присутності порушує принцип причинності та соціальної детермінації особистості. Такі трансформації вимагають самотності, виходу за межі буденного життя. Визнаною суспільством формою відлюдництва є монастирське життя. У монастирі, ашрамі та інших місцях усамітнення метою життя є досягнення святості, спасіння, просвітлення. У громадах обраних формуються правила поведінки, техніки організації суб’єктивності, необхідні для трансформації особистості в заданому напрямі, які з часом узгоджуються й отримують книжкову форму. Так виникла Філокалія (Добротолюбіє) та інші збірки християнської аскетичності. Але ці тексти є “висококонтекстуальними”, їх адекватне сприйняття, використання неможливе у космополітичному середовищі. Це означає, що робота з суб’єктивністю на базі християнських аскетичних технологій змістовно визначена, має чітко окреслене семантичне поле. Практично немає формальних технік незалежних від змісту.

На Сході в буддизмі й індуїзмі, навпаки, була створена йога (індуська, буддійська), змістовне поле якої було обмежене правилами чистоти, ненасильства, правди, мінімалізації потреб, а трансформація особистості базувалася на універсальних формальних техніках роботи з тілом, психікою, увагою. Якщо на Заході вдалося відірвати цифри, числа, фігури від тварин, товарів, храмів і розглянути в чистому вигляді, створивши теоретичне знання, то

на Сході вдалося виділити майже в чистому вигляді формальні універсальні технології трансформації суб'єктивності. Саме їх використовували ченці для досягнення святості, просвітлення, божественного життя. І сьогодні вони є популярними у багатьох країнах, зокрема і в русі “new age” [17].

Зрозуміло, що східні духовні практики попадають у інший соціокультурний контекст, де реальні потреби, можливості, цілі людей відрізняються від того, якими вони є на автохтонних теренах. Для того, щоб з'ясувати ці відмінності, ми спробуємо зафіксувати на феноменологічному рівні особливості організації суб'єктивності людини, яка досягла повноти реалізації. Ці особливості, інколи в ідеалізованій формі, представлені в агіографічній літературі як на Заході, так і Сході.

Свята, просвітлена людина є такою тому, що в ній поєднано тимчасове, світське і вічне, священне, божественне, сакральне. Така людина перебуває на межі абсолютного та минушого. Вона не просто знає, а має у собі те, що ніколи не помирає. Це має цілу низку психологічних наслідків. Психіка звичайної людини протейна, детермінована безліччю обставин. Вона не має постійної емоційної та вольової атмосфери (аури). Ця атмосфера визначається синусоїдою виникнення культивування голоду, різноманітних бажань і їх задоволення. Чим крутіша синусоїда, тим інтенсивніше задоволення життям. Безпосередній вплив інтенсивності людської суб'єктивності, як правило, дуже обмежений або нульовий тому, що вектори сил, бажань, свідомих і підсвідомих взаємно гасяться. Людина, яка має якусь яскраво виражену психічну домінанту і здатна заражати своїми ідеями інших людей, називається сьогодні харизматичною.

Пророки, святі, просвітленні завжди – харизматики. Їхня суб'єктивність організована інакше, ніж у звичайної людини, вона через драматичні події трансформації живе за межами звичайних побутових, контекстуальних проблем. Її життя не визначається синусоїдою накопичення голоду й отримання насолоди від задоволення потреб. Через драматичну трансформацію, розв'язання метафізичних проблем сенсу життя, народження і смерті тощо, її психіка, суб'єктивність випромінює на одній хвилі психічну емоційну енергію не радості, суму, насолоди, а блаженства та фундаментального спокою. Напевно, ці якості суб'єктивності святого можна

описати й іншими термінами, але неможливо заперечувати їх наявність.

В іконографії вона підкреслюється німбами, особливою ауурою, яку випромінює тіло і дух святого. Отже, тіло стає носієм божественної енергії. Навіть мертве тіло святого має силу, стає мощами, об'єктом паломництва та поклоніння. Це має сенс навіть з погляду науки, яка завжди розглядала ритуали поклоніння мощам як прояв обскурантизму.

Святих, реалізованих людей та їхній вплив можна спостерігати і у сучасному суспільстві. Віктор Бойко в своїй книзі описує наслідки спілкування індійської святої Матері Амританандамайї (Амми) з прихильниками йоги під час зустрічі в одному московському клубі. “Розпочався спонтанний контакт залу з Амританандою, питання – абсолютно порожні, очікування перекладу, уточнення, сміх і галас. Свята заразливо сміялася разом з усіма, проте американці поглядали на публіку з незрозумілим очікуванням. Хвилин через двадцять зал притих, щось змінилося, але ніхто не міг зрозуміти, в чому справа. Всі – я підкреслюю: одночасно всі, хто перебував у залі, відчули себе безпричинно щасливими, наче це був найкращий у житті день” [2, 60]. Такий стан тривав три доби.

Як ми вже наголошували, святим, пророком, навіть людиною, яка має надзвичайні здібності, стати неможливо. Їх обирає шлях, екологічна ніша соціального і культурного життя. У традиційному суспільстві життя святих були втіленням, уособленням еталонних форм організації суб'єктивності людини. Їх не можна було досягнути свідомо і тоді, але вони визначали можливі напрями самореалізації людини. Не завжди очевидним є значення тих чи тих соціальних ідеалів, але їх руйнування завжди має зримі прояви. Достатньо згадати про наслідки руйнування комуністичних ідеалів у 90-ті рр. ХХ ст.

Людина не може свідомо обрати собі долю святого, пророка, як кажуть “на роду не написано”, важливо те, що за це треба заплатити відмовою від більшості нормальних людських радощів, які прикрашають наше життя. Як правило, це – самотнє життя, життя-служіння. Зникають сексуальні бажання, що так лякало Розанова, інтерес до одягу, їжі, матеріального добробуту. В Індії деякі категорії святих ходили голими, що було безпосереднім виявом виходу за межі соціальних конвенцій і практик, які організують наше життя. Такі істоти вже не зовсім люди, їх поведінка не

може оцінюватись відповідно до наявних соціальних конвенцій. Такі істоти імморальні, вони існують по той бік добра і зла.

Сучасна людина навіть у мріях нездатна відмовитися від себе “любимого”. Поліпшити зовнішність, здоров’я, інтелектуальні здібності, сексуальну привабливість – прагнуть усі. Це відповідає, як влучно підмітив Гвардіні, установкам масового суспільства, де маленька людина з її потребами стає ідеалом і еталоном [4]. На відміну від цього, духовна революція – це важкі випробування, проходження через “смерть” і нове народження. Колись до індійського святого Рамани Махарші прийшли люди, які його знали ще дитиною, і сказали, що його не впізнали. Вони спитали, а де ж той хлопець. І святий із сумірною усмішкою відповів, що його немає, він зник, помер.

Зовні привабливими є описи нового народження, закінчення страждань і пошуків. Яскраво описав ситуацію духовного катарсису Ніцше: “Наступає одкровення, це означає, що раптово, з нечуваною впевненістю і в усіх подробицях людина бачить перед собою щось, що приголомшує її до глибини душі, перевертає душу. Думка спалахує, як блискавка, людина відчуває захоплення, цілком втрачає над собою владу. Тоді все чиниться без її волі, а між тим вся вона просякнута почуттям свободи” [15].

Але сучасна людина не бажає відмовлятися від синусоїди накопичення голоду й отримання насолоди від його задоволення. Інколи виникає бажання отримати екстатичний досвід без необхідної духовної інфраструктури та важких випробувань, наприклад, за рахунок хімії, гіпервентиляції чи інших засобів безпосередньої зміни режиму функціонування психіки. Але ця практика не відкриває *Реальність*, *Світ* як тотальність, а лише приховані в звичайному досвіді схеми роботи суб’єктивності. Людина бачить не те, що є, а те, що вона сама зробила. І тому, наголошує С. Хоружий, такі спроби “не можуть вводити у сферу містичного досвіду і метаантропологічної реальності; їх сфера – не події трансцендування, а лише «зсунуті» стани свідомості” [14, 59].

Незважаючи на особливості сучасної культури і потреби сучасної людини, інколи трапляються ті, які бажають піти шляхом духовної трансформації садхани відповідно до класичних рецептів. Ці рецепти містяться у книгах, отримують від “носіїв неземної мудрості”, що через ті чи ті причини духовного і матеріального

порядку гастролюють по всьому світу. І, звичайно, є бажаючі реалізувати їх на практиці. Можливості досягнути повноти духовної реалізації, “розширення свідомості” є ілюзорними як щодо мети, так і засобів. Описи трагедій людей, які стали на шлях духовної трансформації та приклали до цього значні зусилля, задокументовані В. Бойко [2] та іншими дослідниками [6].

Практика духовної трансформації є важким випробуванням, а сьогодні – ще і дуже небезпечною, призводячи часто до трагічних результатів. Людська суб’єктивність є багатовимірною конструкцією, “інстальованою” у світі на багатьох рівнях. Частина цих “інсталяцій” узагалі не усвідомлюється і відбувається стихійно. Наприклад, ніхто достеменно не знає, як народжена дитина привласнює, інтеріоризує культуру та стає людиною. Це відбувається завжди і в будь-якому суспільстві. Якщо поруч із дитиною люди, які поведуться з нею як з людиною, включаючи її в мовне й емоційне середовище, то вона стає людиною. І тільки випадки Мауглі відкривають таємницю сутності людини не лише у тілі немовля, але і за його межами, у просторі культури, яка реалізується у відносинах людей.

Аналогічна ситуація з досягненням реалізації в містичних традиціях. Вона ще складніше. На цей шлях стає вже сформована людина і результат – абсолютно негарантований. Кажуть, що людина, яка стала на цей шлях, має себе зрєктися, вмерти в певному сенсі слова для того, щоб народитися новою. За цими метафорами ховається низка складних трансформацій, злом своєрідних свідомих і підсвідомих структур, через які людина “інстальована” у світ. Скажемо образно, руйнується частина “ендоскелету” людини. І для того, щоб витримати це випробування необхідний певним чином організований культурний “екзоскелет” у вигляді, наприклад, монастиря з його уставом і контролем з боку наставника, гуру, який бере на себе відповідальність за майбутнє неофіта. Коли процес успішно закінчується, культурний зміст інтеріоризується і тоді людині вже непотрібна зовнішня опора. Вона може жити і діяти без неї. Ілюстрація з християнства. “До одного самітника ісихаста прийшов хтось і каже йому: «Я дивуюся, отче, як ти перебуваєш постійно віддалений від св. Церкви і поза богослужбовими зібраннями. Раб Божий сказав йому у відповідь: «Усі збори, служби та свята для того й існують, чоловіче, щоб нам очиститися від своїх гріхів і Бог оселився

в нас, як написано: «перебуватиму в них і буду в них ходити, і Ми прийдемо, Я і Отець, і створимо у нього обитель»...» [1, 59 – 60]. І якщо обитель вже є, то зовнішні ритуали і зібрання не є необхідними.

Поставимо запитання: Що відбувається з сучасною людиною, яка прагне до святості та божественного життя? Вона на свій страх і ризик користується висококонтекстуальним знанням, що раніше передавалося лише в певних умовах з рук у руки (адекватність його використання через книги дуже сумнівна). По-друге, людина за допомогою духовних практик починає руйнувати цілісні психологічні комплекси і не має при цьому зовнішньої оболонки “екзоскелету”, який підтримує трансформацію. Як наслідок, руйнування стереотипних реакцій, які характерні для звичайного життя психологічних, вольових, емоційних комплексів, які в звичайному житті спрацьовують стихійно. Також потрібно не забувати про когнітивні дисонанси, психологічні збої, що часто ведуть до наркоманії, алкоголізму, хворіб, які важко лікувати відповідно до стандартних схем.

На основі зазначеного можна зробити висновок, що повнота містичної реалізації неможлива в межах сучасної культури “new age”. Ця культура не створює умов і можливостей для появи у людей особливої суб’єктивної інтенсивності. По-друге, ідея, що мільйони людей, які занурені в рефлексивні практики, змінять світ просто фактом своєї присутності, має абсолютно ілюзорний характер. Сума тисячі нулів буде нульовою.

Така ситуація в чомусь аналогічна науковій, яка потребує складної інфраструктури та селекції обдарованих людей. Без тисяч і мільйонів інтелектуалів середнього рівня неможлива поява геніїв. Без особливої інтенсивності, запалу геніальних і талановитих людей неможливий розвиток науки. Але велика кількість посередніх дослідників фактом своєї наявності ще не може зробити прорив у науці. Вони – гора, що народжує мишу. А наука завжди має зосереджуватися на виборі та можливості реалізації істинних професіоналів. Саме вони творять науку і фактом своєї наявності виправдовують існування інтелектуального “пелетону”.

Таких можливостей у культурі “new age” немає. Є багато людей, які заробляють собі на життя трансляцією та більш-менш адекватною передачею йоги, технік медитації, оздоровчих практик. Вони організують сайти, демонструють гнучкість і красу влас-

ного тіла, інтерпретують класичні тексти відповідно до потреб дня, і за власний кошт возять людей до святих місць. Кількість людей, які заробляють собі на життя в галузі “new age”, постійно зростає і відповідно збільшується кількість споживачів. Продавці та споживачі методів “духовного росту” зустрічаються як будь-які інші продавці і споживачі на ринку з характерними для нього рекламою, конкуренцією та техніками просування продукції. У цій галузі домінує Інтернет і мережевий маркетинг. У принципі є ймовірність того, що це черговий культурний “спекулятивний міхур”, який непомітно здується, втрапить свою специфіку. Але як будь-яке масове явище, що розширює тут і зараз свій вплив, воно заслуговує на постійний моніторинг.

У межах культури “new age” немає особливо яскравих харизматичних лідерів; концентрації енергії та людей довкола одного або декількох центрів; фундаментальних ідей і спроб їх реалізації, як у науковому пізнанні. Але є низка ситуацій і прецедентів, коли ризомні структури достатньо ефективні та креативні, мають не менший потенціал росту, ніж ієрархічні утворення. Перехід від класичного містицизму, з його рафінованими практиками прориву до “Буття”, до культури “new age” певною мірою нагадує процес становлення протестантизму. Для останнього характерні своєрідний методологічний індивідуалізм і плюралізм. Церква не є містичним тілом христовим, ритуали, які реалізуються в католицизмі і ортодоксальній церкві, є формою архаїчної магії, бо самі по собі вони не ведуть до спасіння. Проповідь і молитва є допоміжними засобами внутрішньої трансформації людини, тому не можуть мати канонічну форму. Священик, пресвітер не має жодних особливих якостей і посередництва, які в ортодоксальному християнстві з’являються внаслідок хіротонії. Звідси, своєрідна форма загального священства, кожен спасається тільки власними зусиллями. І спирається людина на власну віру, святе письмо і благодать, тобто на власну інтуїцію.

Як наслідок, обмежена кількість інтерпретацій трьох Solo та релігійних об’єднань. У сучасному світі понад 400 протестантських деномінацій. Жодних визнаних святих, будь-яка реїфікація є формою ідолопоклоніння. Якщо ортодоксальному християнству загрожує консервація, відрив форми від змісту, втрата сакральності, перетворення релігійних ритуалів на пусту оболонку, яка не веде

до Бога, то протестантизму загрожує розчинення серед інших суспільних організацій, втрата релігійного характеру. Але дифузна організація протестантизму, безумовно, мала креативний сенс. Що дав протестантизм світу? Сакралізацію світської праці, релігійний ентузіазм у перетворенні світу, підтримку світоглядної свободи, індивідуалізм, масову релігійну творчість, постановку і розв'язання світоглядних проблем християнської церкви за допомогою категоріального апарату сучасної філософії.

Але то, що один випадок формування дифузної структури мав позитивні наслідки в релігійній сфері, не є свідченням того, що і інші випадки будуть успішні. Пояснення до конкретного випадку – це різновид *ad hoc*. Можна згадати шраманський рух і його позитивні наслідки. Можна припустити, що руйнування складних ієрархічних структур і/або формування ризомних структур як конкуруючих із ієрархічними є необхідним елементом процесу розвитку трансформації складних систем. Дифузні структури створюють своєрідне поле венчурного капіталу (культурного, релігійного), майданчик, на якому реалізуються пошукові моделі, найуспішніші з яких унаслідок природного добору утворюють основу для нових форм складних ієрархічних структур.

З культури “new age” не може вирости один із варіантів протестантизму. Він не є і не може бути новою версією шраманського руху. У певному сенсі це спосіб збереження і пристосування технік трансформації людини до радикально нового соціально-культурного середовища в урбанізованому просторі сучасного розвиненого суспільства. І хоча це перенесення реалізується на індивідуальному рівні, головним є масовий, анонімний характер. Це не піна, не черговий “спекулятивний міхур” на культурному ринку, саме завдяки тому, що це творчість маси, натовпу.

В історії людства трапляються ситуації, коли анонімна масова творчість є локомотивою розвитку тої чи тої сфери матеріального або духовного виробництва, навіть при наявності високоспеціалізованих інститутів, які об'єднують професіоналів. Це яскраво проявляється у тих сферах діяльності, що організовані на кшталт ремесла, де неможливе відокремлення суб'єктивного від об'єктивного й інформація передається синкретичними блоками. Так виникла йога, цигун, упанішади і Бхагаватгіта (В.С. Семенов [9]), а також безперечно фольклор.

Висновки. Сьогодні, незважаючи на значну роль науки в суспільстві, пошуки ефективних технік самоорганізації, фізичної культури і психічної діяльності лежать за її межами. Наукові дослідження не можуть запропонувати універсальні рецепти ефективної організації життя. По-перше, тому що таких не існує, по-друге, через синкретичність і контекстуальність безпосереднього життя. Наука не зробила жодних фундаментальних відкриттів у дослідженні синкретичних структур і форм (йоги, медитації тощо). Такі відкриття робляться не відстороненим дослідником, а людьми, що власним буттям занурені в духовний досвід самовизначення і власного розвитку. Досягнення передаються і зберігаються, тобто трансляція цього культурного змісту реалізуються у прецедентних і рецептурних формах. Зберігається те, що працює, поліпшує життя та у процесі передачі вдосконалюється.

Остаточним суб'єктом такого перетворення є не конкретна людина, а їх анонімне об'єднання, інфраструктура. Шуравескі таке ефективне мислення назвав мудрістю натовпу. Він виокремлює три умови ефективного анонімного мислення: різноманітність (багатоманітність), незалежність і децентралізацію [5]. Усі ці умови ідеально втілюються на рівні культури і руху "new age". Ефективне перенесення йоги, технік медитації, цигуну, дієт, голодування тощо є наслідком колективної творчості багатьох груп і ентузіастів. За мірками буденності, вони не досягнуть значних результатів і не стануть видатними людьми. А цього і не потрібно. Безпосереднє життя не вимагає екстремальної інтенсивності, навіть її уникає. А результатом колективної творчості може бути нова інфраструктура життя, в якій "практики себе" стануть необхідним елементом якості життя. Ця інфраструктура робить самоочевидним, що тільки на об'єктивно-системному, технологічному рівні проблеми здоров'я, повноти життя розв'язати неможливо, людина має взяти на себе відповідальність за власне життя та її досконалість. А це, власне, і є головним позитивним моментом культури "new age".

Література

1. Архимандрит Киприан (Керн). Антропология святого Григория Паламы / Архимандрит Киприан (Керн). – Париж, 1950. – 444 с. – (2-е издание – М. : Паломник, 1996).

2. Бойко В.С. Йога: искусство коммуникации / В.С. Бойко. – Нижний Новгород : ДЕКОЛЛ, 2008. – 496 с.
3. Вебер М. Теория ступеней и направлений религиозного неприятия мира / М. Вебер // Избранные произведения. – М. : Прогресс, 1990. – С. 307 – 344.
4. Гвардини Р. Конец нового времени / Р. Гвардини // Вопросы философии. – 1990. – № 4. – С. 127 – 163.
5. Джеймс Шуровьески. Мудрость толпы / Джеймс Шуровьески. – М. : ООО “И. Д. Вильямс”, 2007. – 304 с.
6. Лебедев В. Хроники Российской Саньясы. Из жизни российских мистиков (1970 – 1990-х) / В. Лебедев. – Институт общегуманитарных исследований, 2000. – 384 с.
7. Преподаватели института психотехнологий [Электронный ресурс] / Андрей Парибок. – Режим доступа <http://www.psychotechnology.ru/teachers/item17.html>.
8. Рыжов Ю.В. Ignoto Deo: Новая религиозность в культуре и искусстве / Ю.В. Рыжов. – М. : Смысл, 2006. – 328 с.
9. Семенцов В.С. Бхагаватгита в традиции и в современной научной критике / В.С. Семенцов. – М. : Наука, Глав. ред. восточной л-ры, 1985. – 234 с.
10. Силенко В. Движение “Новый век”: религия “Нового мирового порядка” [Электронный ресурс] / Силенко Виктор. – Режим доступа <http://www.otechestvo.org.ua/main/20069/2111.htm>.
11. Торчинов Е.А. Религии мира: опыт запредельного. Психотехника и трансперсональные состояния / Е.А. Торчинов. – СПб. : Азбука-классика.
12. Фуко М. История сексуальности-III: Забота о себе / М. Фуко. – К. : Дух и литера ; Грунт ; М. : Рефл-бук, 1998. – 288 с. – (Astrum Sapientiale).
13. Хиз и Поттер. Бунт на продажу / Хиз и Поттер. – Добрая книга, 2006. – 456 с.
14. Хоружий С.С. Заметки к энергийной антропологии. “Духовная практика” и “отвержение чувств”: два концепта в сравнительной перспективе / С.С. Хоружий // Вопросы философии. – 1999. – № 3. – С. 55 – 85.
15. Парандовский Ян. Алхимия слова [Электронный ресурс] / Ян. Парандовский. – Режим доступа http://webreading.ru/nonf_/design/yan-parandovskiy-alhimiya-slova.html.
16. Evans-Wentz W.Y. Tibetan Yoga and Secret Doctrines, Or, Seven Books of Wisdom of the Great Path, According to the Late Lāma Kazi Dawa-Samdup’s English Rendering / W.Y. Evans-Wentz. – Oxford University Press, 2000. – 389 p.

17. Goleman Daniel. *The Varieties of the Meditative Experience* / Daniel Goleman. – New York : E.P. Dutton, 1977. – 130 p.

Стуканов Николай. Социальные измерения культуры психической деятельности в движении “new age”. В статье осмысливается сущность культуры “new age” в контексте трансформации человека, его качественного развития в современном обществе. Проявляются возможности культуры “new age” в воспроизводстве и распространении аутентичных практик самосовершенствования личности, механизмы их адаптации и развития как результат анонимного коллективного творчества, имеющего определенный эвристический потенциал.

Ключевые слова: культура “new age”, мистический опыт, культура психической деятельности, аскетизм, харизма, мудрость толпы.

Stukanov Mykola. Social dimension of culture of mental activity in the *new age* movement. The paper interprets the essence of *new age* culture in the context of human transformation, its qualitative development in a modern society. The culture of a *new age* adapts classic technology and improves human subjectivity for use in an urban post-industrial space. Its heuristic potential is realized through an anonymous collective creativity. Mechanisms of adaptation and development of these practices in a modern society are explored in the article.

Key words: *new age* culture, mystical experience, culture of mental activity, asceticism, charisma, wisdom of the crowd.